

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 12.04.19

Dette dokumentets nettadresse (URL) er:

<https://www.litteraturogmedieleksikon.no/cm4all/uproc.php/0/ordbok.pdf>

Ordbok

(_sjanger, _sakprosa) Engelsk: “dictionary”. På norsk ofte kalt “ordliste”.

En bok med ordforklaringer, der ordene som forklares står i alfabetisk rekkefølge. Undersjangrer av ordbok er bl.a. rettskrivingsordliste, terminologiordbok (for ulike fagområder, vitenskaper osv.), synonymordbok, fremmedordbok, rimordbok (til å skrive leilighetsdikt o.l.), slangordbok, toveisordbok (f.eks. tysk-norsk og norsk-tysk i samme bind), emneordbok/emneordliste, frekvensordbok (ordbøker som begynner med de vanligste ordene i språket).

“Ordbøger opdeles typologisk mht. formål, disponering og afgrænsning. De er i almindelighed *deskriptive* og sigter mod en beskrivende fremstilling af ord og udtryk inden for afgrænsede rammer. De kan også være *normative* med det formål at anbefale eller foreskrive en bestemt ordform eller ordbrug som den rette, jf. *Retskrivningsordbogen*, der regulerer stavning og grammatik. Endelig kan ordbøger være *proskriptive* og dermed fx anbefale valg af ord, jf. Knud Hjortøes *Afløsningsordbog* (1933), som foreslår danske ord til afløsning af fremmedord. [...]

Der kan bl.a. skelnes mellem ensprogede og to- eller flersprogede ordbøger. De *ensprogede* beskriver sprogets ord ved hjelp af sproget selv, oftest med vægten lagt på en redegørelse for ordenes betydning. Til gruppen hører nationale ordbøger over mange europæiske sprog, udarbejdet med støtte af sprogakademier o.l., fx i Italien 1612, i Frankrig 1694, i Spanien 1726 og i Rusland 1816. Voluminøse ensprogede ordbøger er udgivet over tysk fra 1838, engelsk fra 1884, svensk fra 1893 og dansk fra 1919. De *to-* eller *flersprogede* ordbøger findes i stort tal. Her oversættes ord i ét sprog, ofte benævnt kildesproget, til ord i et eller flere andre sprog, såkaldte målsprog, med det formål at lette kommunikationen mellem sprogernes udøvere.

Alle ordbøger må begrænse deres emneområde i en eller flere henseender, fx historisk, geografisk, tematisk, tekstuel, stilistisk og mht. bekendthet. De specialiseres ofte mht. behandling af ordenes oprindelse, historie, betydning, utryk eller brugsområder. *Historisk* kan man vælge at dekke en bestemt periode af sprogets historie, fx nutiden. Geografisk bestemt er *dialektordbøger*, som beskriver sproget i en enkelt del af et større sprogområde, fx jysk eller bornholmsk. *Tematisk*

afgrænsede er fx fagspecifikke ordbøger, som beskriver ordforrådet inden for et givet fagligt område, fx botanik, musik eller bibliofili. En tekst eller et forfatterskab kan danne materiale til ordbøger af *tekstuel* art, fx over Saxo, Arrebo, Holberg, med det formål at sikre en nøjagtigere tekstforståelse og tekstbeskrivelse.

En anden afgrænsning af ordbogsområder kan være af *stilistisk* karakter og fx omhandle slang eller skolesprog. Også *bekendthed* kan være et bestemmende princip for ordbøger, fx fremmedordbøger og forkortelsesordbøger. De omfatter ord, som antages at afvige fra eller være ubekendte i en given norm. *Etymologiske* ordbøger har ordenes oprindelse og evt. betydningshistorie som emne. Hvor ordenes betydningsrelationer bestemmer opbygningen, taler man om *synonymordbøger*. Opslagsordene sammenstilles her med ord, der mht. betydning er helt eller delvis identiske. Beslægtet med denne type ordbøger er *begrebsordbøger*, også kaldet ideologiske ordbøger eller tesaurer, hvor ord inden for et givet begrebsområde er samlet, fx kærlighed, vævning. Af ordbøger, som har ordenes form eller udtryk som emne, kan anføres *udtaleordbøger* og *retrogradordbøger* eller baglænsordbøger, hvor ordene alfabetiseres efter sidste, næstsidste etc. bogstav. Den primære hensigt med denne type er at skabe grundlag for viden om sprogets orddannelsesstruktur, afledningsendelser og sammen-sætningsformer. Hertil kommer *frekvensordbøger*, hvor ordene angives efter hyppighed. Af *fraseologiske* ordbøger, der omhandler ords kombinations-muligheder, findes foreløbig kun et fåtal i Danmark. Navnestof, herunder såvel person- som stednavne, præsenteres i *onomastiske* ordbøger.” (<http://www.denstoredanske.dk/>; lesedato 22.03.13)

Stoffet/ordene kan organiseres på ulik måde. I Kunnskapsforlagets *Norsk-spansk emneordliste* er det 32 lister ordnet etter hovedemner arbeidsliv og yrker, datateknologi, geografi, dyr, helse, klær osv.

Til inn på 1800-tallet ble ordbøker ofte skapt av enkeltpersoner. Eksempler på dette er:

Robert Estienne: *Dictionarium seu lingua latinae thesaurus* (1532)

Henri Estienne: *Thesaurus graecae linguae* (1572)

Charles du Fresne du Cange: *Glossarium ad Scriptores Mediae et Infimae Latinitatis* (1678)

Nathan Bailey: *Dictionary* (1721)

Samuel Johnson: *Dictionary of the English Language* (1755)

Emile Littré: *Dictionnaire de la langue française* (4 bind, 1863-78)

Brødrene Jacob og Wilhelm Grimm begynte tidlig på 1800-tallet arbeidet med en *Tysk ordbok*, et arbeid de ikke rakk å avslutte og som først ble ferdigstilt i et omfattende verk i 1961 (Grabert, Mulot og Nürnberger 1983 s. 168). I en utgave på det tyske forlaget Deutscher Taschenbuch Verlag utgjorde verket 33 bind og omfattet 35.000 sider. Ordbokverket omfatter tysk språk fra 1400-tallet til 1960-tallet, og inneholder en enorm mengde anvendelseseksempler fra bl.a. tysk litteratur.

“*Ordbog over det norske Folkesprog*. Boka kom ut i 1850 og var ei frukt av samleferdene til Aasen i 1840-åra. Ordboka er ein grunnstein for norsk dialektologi og leksikografi og for det spirande nynorske skriftmålet midt på 1800-talet. Boka gjer deskriptivt greie for ord, former, tydingar og bruk, og for kvar i landet orda fanst. I over tjue år var boka den sjølvsgde kjelda for alle som trong opplysningar om norske ord og dialektar, mellom dei P. A. Munch [...] og Eilert Sundt. Den faghistoriske verdien er udiskutabel, men da Aasen seinare gav ut *Norsk Ordbog* (1873), kom den første ordboka i skuggen. [...] *Norsk Ordbog* frå 1873. [...] Denne boka er ei *normert* ordbok, med oppslagsord, bøyingsformer og mange bruksdøme i den landsnormalen Aasen da hadde etablert. Omframta dialektstoffet tok han no med nokre litterære ord for å vise normalmålet i praksis. Boka sette frukter utan sidestykke både vitskapleg og allment for norsk språk, og ho er framleis standardverket for den delen av alfabetet som *Norsk Ordbok* (1966-) ikkje har nådd til.” (professor Kristoffer Kruken i *Språknytt* nr. 2 i 2013 s. 29-30)

“Eliezer Ben Yehuda ble født i 1858, flyttet i 1881 til Palestina, og bestemte seg for å gjøre hebraisk til et levende språk. Han skrev først en prinsipiell, språkpolitisk artikkel. Deretter begynte han å skrive en stor ordbok, han fant på nye ord, lånte fra arameisk og arabisk, alt for å gjøre hebraisk mulig å bruke i en moderne kontekst. Til slutt det viktigste: I hans egen familie skulle en bare snakke hebraisk. Sønnen hans ble morsmålsbruker av det gjenoppståtte språket.” (*Morgenbladet* 18. – 24. september 2009 s. 38)

Titler kan lure oss når det gjelder sjanger. Den britiske forfatteren Lawrence Norfolk ga i 1991 ut romanen *Lemprière's Dictionary*. Denne boka er underholdningslitteratur og handler om hendelser i forbindelse med publiseringen av engelskmannen John Lemprières ordbok om antikken i 1788.

Alberto Manguel og Gianni Guadalupis *The Dictionary of Imaginary Places* (1980) lister opp og beskriver fantasiland og oppdiktete steder fra romaner og annen skjønnlitteratur.

Moderne eksempler på ordbøker:

Audun Øyri: *Norsk medisinsk ordbok* (1988)

Olav I. Ark: *Norsk-engelsk militær ordbok* (1998) – terminologi innen hæren, luftforsvaret og sjøforsvaret

John Arnsteinsson og Olav Reiersen: *Engelsk-norsk teknisk ordbok* (1991) – med fagord innen blant annet data- og petroleumsindustrien

Jean-Claude Corbeil og Ariane Archambault: *Visuell ordbok: Norsk - engelsk - tysk - fransk* (på norsk 1993)

A. R. Melrose: *Brumm ordboken* (på norsk 1997) – forklaringer på alle merkelige ord og uttrykk i Milnes *Ole Brumm*-bøker

Terje Tetmo: *Ordbok for slektsforskere* (1999)

Lise Richter Lorentzen: *Norsk-fransk ordbok over lumske likheter* (2010) – om ordpar som ofte skaper misforståelser mellom norsk- og fransktalende

I 2004 ga Kunnskapsforlaget ut tre ordbøker (*Kryssordboken, Norsk ordbok og Fremmedord og synonymmer*) i en samlet utgave kalt *Kryssordbiblioteket*.

“I dag tenkjer me gjerne på ordbøker som praktiske verktøy som skal hjelpe folk å skrive rett, men ordbøker kan ha ein langt meir politisk funksjon enn som så. Det har særleg historia vist oss. Den store glansperioden for dei politiske ordbøkene i Europa var under den nasjonalromantiske bølga på 1700- og 1800-talet, då det vart starta opp ei rekkje ordbokprosjekt. Hovudføremålet var enkelt: Ordbøkene skulle stø oppunder oppgåva om å (gjen)skape ein felles nasjonal kultur og i neste omgang bidra til å skape landegrenser. [...] Særleg på 1800-talet oppstod det mange rørsler som skulle konstruere nasjonale identitetar, og då stod eit felles språk sentralt. Ordboka vart eit viktig instrument i danninga av nye nasjonalstatar. Eit ordbokverk har gjerne vore del av ein pakke i nasjonsbygginga, saman med ein grammatikk og eit leksikon. Føremålet med utgjevingane har vore å signalisere felles identitet og dermed auke prestisjen til eit språk og ein kultur. To av dei mest kjende ordbokforfattarane frå nasjonalromantikken er dei tyske brørne Jacob og Wilhelm Grimm, som gjorde mykje meir enn å samle inn eventyr. Dei byrja arbeidet med *Deutsches Wörterbuch* i 1838, og eit viktig mål med ordboka var nettopp å bruke språket til å vise at det fanst ein fellestysk kultur. Ordboka vart ikkje ferdig i deira tid. Ho har blitt fullført seinare og består av imponerande 32 band.” (Astrid M. Grov i *Språknytt* nr. 4 i 2016 s. 18)

“Ikkje mange år etter at Grimm-brørne byrja arbeidet med ordboka si, gav vår eigen Ivar Aasen ut *Ordbog over det norske Folkesprog* (1850). Aasen kjende godt til dei nasjonale straumane i Europa, og han arbeidde for å utvikle ei oppfatning om ein særnorsk kultur. Dette føremålet med utgjevinga kjem til uttrykk i forordet til boka: “Det er [...] at haabe, at Erkjendelsen af Sprogets rette Værd vil efterhaanden blive mere og mere almindelig, og at selve Almuen vil derved ledes til at fatte mere

Agtelse for Fædrenesproget og søge at holde samme vedlige.” ” (Astrid M. Grov i *Språknytt* nr. 4 i 2016 s. 18-19)

“Halfway through the nineteenth century, Blackie and Son, a Glasgow publishing firm with branches in Edinburgh and London, produced the first general dictionary of English to rely heavily upon pictorial illustrations integrated with the text. Its title was *The Imperial Dictionary, English, Technological, and Scientific, Adapted to the Present State of Literature, Science, and Art; On the Basis of Webster's English Dictionary*. [...] If today's purchaser of a dictionary expects it to contain many small black-and-white illustrations, his or her expectations derive ultimately from the now obsolete reproductive technology that made possible the success, almost a century and a half ago, of Blackie's *Imperial Dictionary*. Blackie and Son published *The Imperial Dictionary* in two hefty volumes in 1850, completing serial publication in thirty parts, which had begun in 1847. (The inexpensive parts, only 2s. 6d. each, were aimed at the less affluent corner of the growing market for educational books – in keeping with the firm's long-established practice.) The title page of *The Imperial Dictionary* listed John Ogilvie as the editor; in later editions, he is listed as the author. His job involved retrofitting Noah Webster's American spellings and definitions to the British market, and defining important words – especially “technological and scientific terms” – that Webster had ignored when he published his magnum opus, *An American Dictionary of the English Language* (1828; revised edition, 1841), which supplied Ogilvie with most of his text. Some two thousand wood engravings are scattered throughout *The Imperial Dictionary*, well printed, on a page that still looks well designed. (The number was increased to twenty-five hundred when Blackie published a Supplement in 1855.)” (Michael Hancher i <http://muse.jhu.edu/>; lesedato 03.05.2013)

“I desember 2013 fullførte British Academy siste del av den monumentale latinordboken *Dictionary of Medieval Latin from British Sources*. Arbeidet er ingen liten bedrift – ordboken ble påbegynt i 1913, og har gjennom hundre år engasjert over 200 forskere. Verket består av 17 bind og nær 4000 sider, med 58 000 oppslagsord fra britisk-latinske kilder fra år 540 til 1600, ifølge British Academy.” (*Forskerforum* nr. 1 i 2014 s. 19)

“I 1903 gav Falk og Torp ut *Etymologisk Ordbog over det norske og det danske Sprog*. I 2000 kom Bjorvand og Lindeman med *Våre arveord*. Og i høst forelå altså Capronas *Norsk etymologisk ordbok – tematisk ordnet*: “Over 12 000 ord og deres opprinnelse!” Sistnevnte gikk rett inn på bestselgerlistene og vant den gjeve Brageprisen [...] De planlagte 600 sidene over to år ble til slutt til 1600 sider over seks år. I tillegg teller rikholdige registre og kildelister over 300 sider.” (*Språknytt* nr. 4 i 2013 s. 7-8)

“*Norsk Ordbok 2014* er en ordgyter uten like, ikke bare digitalt, men også på papiret, der det blir trykket nesten 10 000 sider med grundig redigerte oppslagsord, som gir informasjon om betydning, dialektformer, grammatikk og historie. For

ordbokprosjektet tar mål av seg å gi en uttømmende fremstilling av ordtilfanget i de norske dialektene og det nynorske skriftspråket. - Vi dokumenterer språkbruken over hele landet og kan ikke være puristiske. Samtidig må vi være strenge i redigeringen for å få plass i de tolv bindene, sier prosjektleder Åse Wetås [...] En egen funksjon i programvaren regner ut hvor mange linjer redaktørene har til rådighet for hvert av de mer enn 300 000 ordene som skal gjennom nåløyet. Maksimumsgrensen er hellig, så det knipes inn der det er mulig.” (*Språknytt* nr. 4 i 2014 s. 6-7)

“Norsk Ordbok er komplett. Arbeidet har halde på heilt sidan 1930. No, etter 86 år, er siste punktum endeleg sett. [...] 12 band, 9600 sider og meir enn 300 000 oppslagsord. [...] Mykje av ordboka har blitt til takka vere ein nasjonal dugnad utan sidestykke. Sidan 1930 har frivillige eldsjeler landet rundt sendt inn sine bidrag. - På den måten har dei sytt for at Norsk Ordbok har så mange dialektord. Til saman har arkivet 3,2 millionar ordsetlar som folk har sendt inn. [...] den største eldsjela av dei alle er Bergit Rike frå Valle i Telemark. Ho har sendt inn heile 50 000 setlar. - Bergit Rike sende blant anna inn ei dokke med bunad. Til denne hadde ho fest lappar med forklaring på kvar einaste saum, tråd, stoff og plaggdel. Ho sende også inn ein utskoren hest med kløv, som også hadde små lappar med ordforklaringar på. [...] Då *glasnost* kom inn i det norske språket på 1980-talet, så trudde vi at det var eit ord som var kome for å bli. Men no er dette eit ord som dagens ungdom ikkje kjenner til. Det same gjeld ordet *askefast*. Det var eit nytt ord som oppstod i samband med vulkanutbrotet på Island i 2010. Men sidan det var knytt til eit nokså sjeldent fenomen, så har det vore lite i bruk etterpå [...] Mange ord går også ut etter kvart som skikk og bruk endrar seg.” (Oddrun Grønvik og Toril Haugen i *Apollon* nr. 2 i 2016 s. 48-49)

“Norsk Ordbok gjev ei uttømmande framstilling av ordtilfanget i dei norske dialektane og i nynorsk skriftspråk. Til kvart ord finn ein grammatiske opplysningar, tyding, ordhistorie og døme på korleis ordet blir brukt. I tillegg får du også eksempel frå litteratur og dialektar og geografisk utbreiing. Norsk Ordbok har med ordopplysningar om norsk frå ca. 1600 til i dag og byggjer på ordbøkene til Ivar Aasen, Hans Ross og Steinar Schjøtt. Arbeidet med verket starta hjå Det Norske Samlaget i 1930. Det vart etablert ein liten fagredaksjon, og utover 1930-talet bidrog rundt 550 frivillige med å samle, registrere og forklare dialektord frå heile landet. I 1950 blei det første heftet gjeve ut, og i 1966 det første bandet. Drifta vart gradvis profesjonalisert og i 1972 lagt under Universitetet i Oslo. Første band av Norsk Ordbok kom i 1966, det siste i 2016. I mars 2012 lanserte prosjektet ei nettutgåve av ordboka. Nettutgåva har likevel berre oppslagsord frå og med I, fordi A-H ikkje er digitaliserte.” (Oddrun Grønvik og Toril Haugen i *Apollon* nr. 2 i 2016 s. 49)

“*Norsk Ordbok – ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet* vart avslutta i fjor, og med det var det mest omfattande ordbokprosjektet i norsk historie fullført. Ordboka finst på papir i 12 band og delvis elektronisk. *Norsk*

Ordbok har som ambisiøs målsetnad å gje eit fullstendig oversyn over orda i norske dialektar og nynorsk skriftspråk. Ho er såleis eit godt døme på eit ordbokverk som har hatt som funksjon å stø opp under nasjonsbygginga og forsterke oppfatninga av kva som inngår i nasjonen Noreg.” (Astrid M. Grov i *Språknytt* nr. 4 i 2016 s. 19) “I motsetning til dei ordbøkene me brukar i det daglege, gjev store ordbokverk ei brei oversikt over ordtilfanget i eit språk. Likevel må ein avgrense kva ord som får vere med, og det kan fortelje oss mykje om føremålet med ordboka. Naboane i Sverige er no i sluttfasen av arbeidet med *Svenska Akademiens ordbok*, som tek for seg ord frå Gustav Vasas tid (1500-talet) og fram til i dag. Men ordboka til svenskane skil seg frå *Norsk Ordbok* på eit svært viktig punkt: Ho inneheld få dialektord. [...] Ordtilfanget i *Svenska Akademiens ordbok* er i all hovudsak skriftspråket, og dialektord er berre med dersom dei òg har hatt ein plass i skrift. Det kan ha historiske forklaringar. Sverige har vore ei stormakt, og då blir det gjerne mindre viktig å trekkje fram dialektane enn det er i små land som Noreg. Eit sterkt fokus på dialekt er nok eit fellestrekk for ordbokprosjekt i mange unge statar med unge skriftspråk. Ordbokprosjekt har då i stor grad handla om å byggje ein identitet ved å studere fortida og med det markere avstand til andre nasjonar. Det ser me til dømes i det store ordbokverket for litauisk språk, der notisdialektformer med heimfestingar er tekne med. Som nynorsken særleg i dei fyrste åra skulle distansere seg frå ord med dansk og tysk opphav, var det for litauisk eit mål å kvitte seg med ord frå tysk og slavisk. Det har ordboka absolutt bidrege til. [...] *Oxford English Dictionary* er eit framstående døme på ei ordbok som har eit endå snevrare ordtilfang enn *Svenska Akademiens ordbok*. Der er britisk-engelsk nesten einerådande, og svært mykje variasjon blir sett bort frå, noko ordboka har blitt kritisert for. Likevel har ho høg status.” (Astrid M. Grov og Sturla Berg-Olsen i *Språknytt* nr. 4 i 2016 s. 21)

“*Oxford English Dictionary* er langt frå aleine om å trekkje opp smale rammer for det korrekte. Rolf Theil, professor i lingvistik ved Universitetet i Oslo, fortel at ordbøker kan vere eit viktig politisk middel for å fortelje borgarane kva som er innanfor og utanfor. - Kina er eit godt døme på det. Der handlar alt offisielt ordbokarbeid om mandarin. Målet er å innprente det som offisielt språk og utdefinere alle andre kinesiske språk. Eit meir heimleg døme på ein liknande språkpolitikk finn me i Frankrike, der Det franske akademiet har styrt språket med jernhand og hatt full kontroll over den språklege standardiseringa sidan 1600-talet. Alt som minner om slang og dialekt, fell utanfor dei offisielle ordbøkene, og grensene for kva som blir rekna for å vere korrekt fransk, er veldig snevre.” (Astrid M. Grov og Sturla Berg-Olsen i *Språknytt* nr. 4 i 2016 s. 21-22)

Såkalte “spesialordbøker” finnes “på de fleste yrkesområder. Vi har engelsk-norske militære ordbøker, medisinske ordbøker, tekniske ordbøker tunge som bly. Vi har en russisk–norsk/norsk–russisk fiskerihåndbok. [...] bonden og stabburet ganske riktig for lengst har sin ordbok, sitt leksikon, *Norsk landbruksordbok*, som kom ut i 1979. [...] *Norsk-engelsk ordliste for fiskarar* av Einar Austlid. Den kom ut på Bjarne Reenskaugs forlag i 1971” (*Språknytt* nr. 2 i 2006 s. 20 og 22).

Sovjetrusseren Vladimir Arakins *Norsk-russisk ordbok* (1963) er “et verk som er så spekket med rariteter at det burde ha vært utstyrt med bruksanvisning. [...] De fleste som har studert russisk i Norge, kjenner til 1963-utgaven av Arakins ordbok [...]. I 40 år var dette den eneste norsk-russiske ordboka i sitt slag, men den er så full av feil og kuriositeter at studenter ved norske universiteter ble advart mot den. [...] Men det er ikke først og fremst fagtermene som gjør Arakins ordbok så spesiell – det er alle de sære ordene og uttrykkene som er forsynt med ufullstendige, tvilsomme eller stilistisk nøytrale oversettelser, noe som kan forlede russiske brukere til å tro at dette er kurant norsk: *gaustadkandidat* (person som er moden for asyl), *uvørsågod* (uelskverdig), *hjerneflue* (fiks idé), *fypike* (lettferdig pike). [...] Arakins ordbok selges fortsatt i Russland. I 1998 kom en “ny og oppdatert” tobindsutgave, som viste seg å være et opptrykk av originalen fra 1963.” (Aud Anna Senje i *Språknytt* nr. 1 i 2013 s. 28-30)

“*Official Collins Scrabble Dictionary* [...] is an essential resource for all Scrabble players. Containing all the words of up to nine letters in length from “Collins Scrabble Words”, the “Collins Scrabble Dictionary” allows players to settle disputes over the eligibility of words. Clear and concise definitions assist players with vocabulary building for better Scrabble play.” (<http://www.ukgamesshop.com/>; lesedato 30.04.12) Boka er på 640 sider.

“Første slangordbok på 20 år. Ord som ungdom i de østlige delene av Oslo sentrum bruker, er samlet i en bok. Andreas Østby har skrevet *Keabnorsk ordbok* med 150 slike slangord. [...] Den forrige var “Høy eller stein? Narkotikaslang i Norge i 1985”. Østby ville vite mer om ungdommenes forsøk på å stenge andre ute med språk. Han syns det har vært mye negativ oppmerksomhet rundt innvandrer-ungdom. Men de tok godt imot ham.” (<http://www.nrk.no/nyheter/kultur/4706940.html>; lesedato 11.04.13) “Boken er et uhøytidelig oppslagsverk om sjargongen i det etnisk blandede Oslo, og omhandler derfor språket som lever i de mange subkulturene rundt om i byens skolegårder, på fritidsklubber og gatehjørner.” (<http://bokelskere.no/bok/keabnorsk-ordbok/20372/>; lesedato 11.04.13)

Steven Schwartzmans *Words of Mathematics: An Etymological Dictionary of Mathematical Terms Used in English* (1996) “discusses the etymologies of 1,500 mathematical terms. [...] While other dictionaries of mathematics define technical terms, this book concentrates on where those terms came from and what their literal meanings are. The words included here range from simple to advanced. This dictionary is easy to use. Although some of the entries are highly technical, the book explains them in plain English. The introduction gives an overview of how the ancient language known as Indo-European developed into Latin, Greek, French, and English, the languages from which most of our mathematical vocabulary has been derived. Another section discusses the many ways in which mathematicians have borrowed and created their specialized vocabulary over the centuries. A glossary explains historical and linguistic terms used throughout the book.” (<http://www.maa.org/ebooks/spectrum/words.html>; lesedato 26.04.13)

Inge Bryhni, Ellen M. O. Sigmond og Knut Jordes *Norsk geologisk ordbok* (2012) “inneheld så mange som 10 000 ord knytte til geologi. [...] I arbeidet med boka har forfattarane grave seg ned i det som finst av ordlister og oppslagsverk om geologi. - Vi starta med å leite etter eksisterande norske ord, og har gått gjennom alt som finst av ordlister, islandske, svenske, engelske og tyske ordbøker, og tjukke engelske og amerikanske lærebøker i geologi. Norske lærebøker frå 1800- og 1900-talet er også flittig brukte [...] vi har laga ein del nye ord og uttrykk. I ordboka er til dømes *subduksjonssone* erstatta med *nedføringssone*. Eit anna ord er *breelvavsetning*. *Glasifluvial avsetning* høyrer fint ut, men når ein seier *breelvavsetning*, har ein faktisk større sjanse til å forstå kva det handlar om. Ved å bruke så mange framandord tåkelegg vi språket heilt unødvendig.” (*Forskerforum* nr. 5 i 2013 s. 27)

Inger Qvenilds *Mat på mange språk: Lommeordbok* (2006) “inneholder ca. 7000 ord og vendinger knyttet til mat og måltider på engelsk, fransk, italiensk, spansk, svensk og tysk, i alfabetisk rekkefølge. Videre er ca. 2500 norske mattermer ordnet alfabetisk med oversettelse til alle de nevnte språkene.” (<http://www.kunnskapsforlaget.no/Svensk/Mat-paa-mange-spraak>; lesedato 14.08.14)

Arne Klyve og Jon Severuds *Ordbok for underklassen* (2013) “er ifølge forfatterne [...] – begge offentlig ansatte, den ene som undervisnings-sjef, den andre som lektor – blitt til i en “klappjakt på språklige tåkefyrster og byråkratiske tidstyver.” [...] Ideen til denne ordboka ble unnfanget etter at et helseforetak ba institusjonene om å innrapportere sin biomasse. Da en av bokas forfattere ville vite hva det skulle bety, var svaret at man ønsket en oversikt over “antall pasienter på venteliste”. [...] Uten sammenligning for øvrig gikk i alle fall tankene mine under lesningen av “Ordbok for underklassen” flere ganger til Victor Klemperers “Det Tredje Rikes ordbok”, og dens dokumentasjon av det språklige forfallet som ledsaget den tyske sivilisasjonens sammenbrudd. Jeg ender nok likevel opp med å anbefale at man ler. For det første fordi moderne management-språk definitivt sorterer under den ufrivillige komikken. For det andre fordi humor er et mektig våpen mot tåpeligheter. Ordbokas forfattere gir en rekke glitrende eksempler på at så er tilfelle, med sine tørrvittige kommentarer til alskens nyord – som når de foreslår at “styringsdialog” suppleres med begrepet “styringsmonolog” [...] Boka er, i likhet med Göran Greider och Ann-Charlott Altstadts moderne versjon av Strindbergs “Lilla katekes för underklassen”, “Liten ordbok för underklassen” (Ordfront 1999) ordnet alfabetisk, og oppslagsordene er gitt definisjoner som dette:

- Balansert målstyring (“balansert er det ultimate honnørordet. Hvem kan være imot noe slikt?”)
- Bruker (“byråkratiets seier over nestekjærligheten”)
- Coaching (“Populært og kostbart semiprofesjonelt kvakksalveri ... et flagrant møtepunkt mellom New Public Management og New Age”)
- Dialogmøter (“egentlig ikke noe annet enn et møte, verken mer eller mindre”)

- Effektiviseringsgevinst (“omfordeling av overskudd til de som har mye fra før”)
(*Klassekampen* 6. april 2013 s. 14).

Ordbok for underklassen “er redigert som en klassisk ordbok, der en rekke av disse nye ordene er ordnet alfabetisk og forklart av forfatterne. Deres kommentarer er personlige og ofte hylende morsomme. De bruker latteren som våpen mot makten. Selve ordet underklasse er selvsagt gått litt av moten. I denne sammenhengen er det snakk om en stor gruppe mennesker som holdes nede ved hjelp av språket. [...] Hvem i huleste har glede av å forholde seg til begreper som “aldersadekvate ferdigheter”, “arbeidsplanfestet tid”, “biomasse”, “boevne”, “dialogmøte”, “endringspilot”, “fokusområde”, “horisontal samordning”, “humankapital”, “langtidsfrisk”, “milepælsplan”, “nærværplaner”, “samhandlingsreform”, “synergieffekter”, “teambuilding”, pluss en rekke ord som ender på “kompetanse”.”
(*Dagbladet* 19. mai 2013 s. 62)

“The Boston-based performance group Institute for Infinitely Small Things has published a book called *The New American Dictionary*. The dictionary highlights the terminology of fear, security and war that has permeated American English post 9-11. It includes 68 new terms i.e. *Preparedness* and *Freedom Fries* as well as terms that have recently been redefined i.e. *Torture*. The dictionary also has an interactive dimension. 58 terms are left undefined for the reader to pencil in their own definition. Furthermore, readers are invited to submit their additions to the institute for a possible inclusion in the 2nd edition.” (<http://www.guerrilla-innovation.com/archives/2007/04/000590.php>; lesedato 01.03.18)

En monografi om sjangeren er Ruth Vatvedt Fjeld og Lars S. Vikørs *Ord og ordbøker: Ei innføring i leksikologi og leksikografi* (2008). Leksikografi er vitenskapen om ordbøker.

“Teoriudvikling om ordbøger, metaleksikografi, står sterkt i Danmark bl.a. på grund af Center for Leksikografi, Handelshøjskolen i Århus. Her fokuseres på brugen af ordbøger, dvs. det funktionelle aspekt. Denne leksikografiske funktionalisme forsøger at opløse de traditionelle ordbogsgenrer og i stedet tage udgangspunkt i leksikografiske funktioner. Sådanne funktioner er fx tekstreception og -produktion, oversættelse, videnstilegnelse, korrektur og underholdning. De kan varetages og kombineres på mange måder, ikke nødvendigvis inden for rammerne af de kendte ordbogstyper. Udviklingen af nye leksikografiske metoder fører også til nye ordbøger. Således har centret lanceret en række frit tilgængelige og opdaterbare ordbøger på internettet.” (<http://www.denstoredanske.dk/>; lesedato 22.03.13) Eksempler på verk utgitt av senteret er *Engelsk-Dansk Erhvervsordbog*; *Regnskabsordbogen Engelsk-Dansk*; *Den Danske Idiomordbog*; *Den Danske Netordbog*.

“I 1983 fikk lingvisten Marc Okrand et litt uvanlig oppdrag: Kunne han utstyre den utenomjordiske rasen klingon med et språk? Filmselskapet Paramount Pictures

skulle nemlig i gang med en ny Star Trek-film, “Star Trek II: The Search for Spock” (1984), og trengte en dose autentisitet til de barske meningsutvekslingene klingonene imellom. Okrand skred til verket. Han organiserte setningsoppbyggingen i rekkefølgen objekt, verb, subjekt. Han lånte fonetiske lyder fra indianske språk. Målsettingen var å få klingonsk til å virke så fremmedartet som mulig. Og vakkert ble det ikke. I 1985 ga Okrand ut fruktene av alt arbeidet, i form av boken “The Klingon Dictionary”. Det var nerdete til tusen. Okrand ante neppe hva dette skulle føre til. Én ting var at klingonsk ble brukt i nye filmer og sesonger av TV-serien “Star Trek”. Noe helt annet var entusiasmen språket vakte blant fansen. Og hvordan interessen spredte seg og ble forvaltet på kreativt vis. Kort sagt; klingonsk ble faktisk tatt i bruk. Pr. i dag har det fiktive språket noen tusen brukere verden over. Antallet som behersker det flytende, er dog mye lavere, sannsynligvis bare noen titall. Men klingonsk er et språk i utvikling. Både “Hamlet” og “Stor ståhei for ingenting” er blitt oversatt til klingonsk, og det jobbes med en oversettelse av Bibelen. Et eget klingonsk språkinstitutt er grunnlagt for å spre utbredelsen av språket. Det utgis egne ordbøker og holdes språkkurs.” (Kjetil Johansen i *Aftenposten Innsikt* mai 2012 s. 74)

“Urban Dictionary: Ordbok med “Define your world” som slagord. Startet i 1999 av Aaron Peckham. Finansieres av reklame samt salg av bøker, kalendere, t-skjorter og mer. Ble i 2008 kåret som en av årets 50 beste sider av Time Magazine. Har i skrivende stund 7.545.955 forskjellige definisjoner fordelt på over to millioner ord. Det klassiske internettakronymet “LOL” har for tiden 372 forskjellige definisjoner. [...] Du har hørt på en raplåt på radioen, sett en populær tv-serie om narkohandel eller kanskje forvillet deg ut i en av de mindre velordnede avkrokene av nettet – og nå har du kommet til kort. Det er en formulering du ikke har hørt før, et slanguttrykk du ikke kjenner, et akronym du ikke kan dekode. Hva betyr “smh” og “ITT”? Hva er “slinging”, “grind” eller “dip”? Oxford English Dictionary er ikke til hjelp. Så hva gjør du? Stadig flere ender opp på Urban Dictionary, en brukerredigert slangordbok som siden 1999 har etablert seg som stedet hvor man kan få grep om gatas – og nettets – nye forvridninger og perverteringer av gamle ord. I motsetning til vanlige ordbøker blir den oppdatert – av de unge språkbrukerne selv. Det er enda et innhugg i det allerede innskrumpede markedet for oppslagsverk, men det er også en historie om demokratisering av språket – og om at språklig fornyelse kommer nedenfra. [...] Det gir veldig god mening at en slik ordbok redigeres av brukerne selv, fordi den nettopp avspeiler en språkbruk som er i konstant utvikling med nye ord som hele tiden kommer til.” (*Klassekampen* 22. februar 2014 s. 50)

“Hver måned besøker mer enn åtte millioner mennesker Urban Dictionary. [...] Urban Dictionary ble startet av programmereren Aaron Peckham [...] Alle kan legge til ord til Urban Dictionary, og man kan alltid legge til flere definisjoner. En avstemningsfunksjon avgjør hvilken definisjon som kommer først. Og med mindre navngitte enkeltpersoner henges ut, er det sjelden administratorene redigerer innholdet. [...] Det er ikke så merkelig at det særlig kommer ord som er

normbrytende når man har en slik demokratisk ordbok, for det finner man ikke så mye av i de etablerte ordbøkene. Først i den siste utgaven av den danske rettskrivningsordboken, fra 2012, ble ordet fuck inkludert – til høylytte protester. Tradisjonelt baseres ordbøker på ordforrådet i skriftlige kilder som aviser og lignende.” (*Klassekampen* 22. februar 2014 s. 50-51)

“The latest edition of the Oxford English Dictionary is out, with 1,200 new words and 1,000 revised entries for us to geek out about. Squee – an exclamation expressing delight or excitement – has made the list, along with Yolo (an acronym for ‘you only live once’), moobs, gender-fluid, uptalk (a manner of speaking in which declarative sentences are uttered with rising intonation at the end) and Westminster bubble. Who picks the new additions? Is a crack team of caped wordsmiths holed up in a bunker in deepest Oxfordshire, spending day and night on the scent of words before eventually alighting on the contemporary relevance of ... cheeseball (also in the 2016 list, defined as ‘someone or something lacking taste, style, or originality; or more prosaically, the breaded and deep fried cheese appetiser’)? “It might seem romantic,” says Jonathan Dent, senior assistant editor in the OED’s new words team, “but it’s a lot of standard research, checks and balances. Anything new that goes into the dictionary is drafted and researched by us. It’s all down to evidence.” The 15-strong new words team – out of a staff of 70 at the OED – work year round tracking words in corpuses – electronic text collections containing billions of words – and analysing online databases, as well as material submitted by the public through reading programmes. “We are always tracking new words that arrive in the language and start to be picked up widely,” Dent tells me. “OED traditionally waits for 10 years of evidence before we add a word but there are exceptions such as livermorium, a chemical element, in this update, which has only been around since 2012. At the same time the wider project of revising the whole text of the dictionary continues.” ” (Chitra Ramaswamy i <https://www.theguardian.com/science/shortcuts/2016/sep/12/yolo-new-words-oxford-english-dictionary>; lesedato 03.11.16)

“I et brev til Språkrådet har Orkla, som Nidar er en del av, bedt om at ordet *seigmann* tas ut av *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka*, eller at det skrives med stor forbokstav. Språkrådet har avvist Orklas krav. Saken har vakt stor interesse i aviser, radio og tv og engasjert mange i sosiale medier. [...] Det er uheldig at *seigmann* er registrert som varemerke. Utgangspunktet for Språkrådet er å verne den norske skriftspråklige og talespråklige kulturarven, og det er derfor urimelig om enkeltaktører får enerett til å bruke allmenne betegnelser på produktene sine. *Seigmann* var i allmenn bruk før Kiellands dropsfabrikk, Nidars forgjenger, begynte å produsere seigmenn i 1965, og dermed før Orkla fikk ordet registrert som varemerke i 2003. Alt i 1930-årene er *seigmenn* og *seigmenner* brukt i flere bøker. [...] Det svenske tidsskriftet Språktidningen sammenlignet seigmannsaken med den svenske debatten om ordet *ogooglebar*. Språkrådet i Sverige førte i 2013 opp *ogooglebar* på lista over årets nyord. Google krevde da at ordet skulle få en definisjon som gjorde det klart at det bare er med Googles søkemotor en kan

google. Det var rikelig med belegg på at mange også *googlet* ved hjelp av Googles konkurrenter, men for å unngå rettssak valgte det svenske Språkrådet å stryke ordet fra nyordslista.” (*Språknytt* nr. 2 i 2014 s. 32-33)

Den irske forfatteren Oscar Wilde var homoseksuell og fikk en fengselsstraff for dette. “Det er ikke bare det juridiske som forundrer en, men hele holdningen til homoseksualitet, som i det engelske samfunn er preget av hykleri og fortielse. Ordet måtte ikke nevnes, og det fantes ikke i *Encyclopædia Britannica* eller i sentrale engelske ordbøker før opp mot våre dager.” (Otto Nes i *Bokvennen* nr. 3 i 1995 s. 33)

“300 ord for korrump. Det er Mexicos versjon av den berømte “inuitter har 50 ord for snø”. Landets versjon av spansk har altså (minst) 300 ord og uttrykk som beskriver korrupsjon, de er nå er samlet i *Corrupcionario Mexicano*. Noen eksempler: en hane (*gallo*) er en som snyter deg, mens en *abogánster* er en kombinert advokat og gangster. Altså en advokat som tilbyr sine tjenester på si’. Narkobaronen El Chapos navn har også fått plass i ordlisten.” (*Morgenbladet* 30. september – 6. oktober 2016 s. 46)

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>